

Verborgen schatten uit Afrika

Collectie KMMA Tervuren; foto R. Asselberghs, KMMA Tervuren ©

Afrikaanse kunst was eigenlijk geen kunst. Kunst is bedoeld om naar te kijken. Afrikaanse beelden en maskers dienden om in contact te komen met geesten en voorouders. Het waren dus gebruiksvoorwerpen. Sommige maskers en beelden werden maar één keer 'gebruikt'. Daarna belandden ze op de vuilnishoop. In Afrika werd afgedankt beeldhouwwerk vaak gered door blanke kolonisten. Zij konden er zelf niets mee doen, maar ze vonden het leuk om naar te kijken. In hun ogen was die 'oude rommel' van de Afrikanen kunst. Naast de privéverzamelingen zijn er ook heel wat kunstwerken in musea beland.

CHRISTINE BUYLE

Ons land heeft een enorme verzameling voorwerpen uit Centraal-Afrika. De grootste ter wereld. Leopold II liet het gebied door ontdekkingsreiziger Stanley in kaart brengen, en riep Congo uit tot zijn persoonlijke kolonie. Hij haalde er grondstoffen uit en bracht er afgewerkte producten heen. Later werd Congo de kolonie van de Belgische staat. Sinds 1960 is het land onafhankelijk.

Leopold II liet in Tervuren een Afrikamuseum bouwen, en verbond het door een brede laan met een ander museum, in het Jubelpark in Brussel. Het museum in Tervuren zit tjokvol voorwerpen uit Midden-Afrika. Van de kelder tot de zolder. Zelfs de luchtkokers zijn volgestouwd. Ze herbergen onder meer tachtigduizend Afrikaanse slangen op sterk water.

Het publiek krijgt maar een deel van de verzameling te zien. Af en toe worden ook verborgen schatten tentoongesteld. Tot eind november kun je maskers en beelden bekijken, die daarna weer onderduiken in de reserves van het museum. Ze werden gemaakt door verschillende stammen, onder meer door de Congo, de Pende, de Ndengese, de Songye en de Luluwa uit Congo. We hebben er alvast enkele uitgekozen.

MAAK M'N VIJAND ZIEK

Mungundu, een krachtbeeld van de Congo - collectie KMMA Tervuren; foto R. Asselberghs, KMMA Tervuren ©

Met dit beeld kon je iemand ernstig ziek maken. Je hoefde er alleen een spijker in te slaan die je eerst had afgelikt. Volgens de Congo kreeg je vijand dan last met zijn ademhaling. Zij noemden dit beeld Mungundu. Een mungundu is een vogel die een piepend geluid voortbrengt, net als iemand die ziek is aan de luchtwegen.

In de opgeheven arm stak vroeger een mes. Het beeld steekt zijn tong uit om je eraan te herinneren dat je eerst aan de spijker moet likken. Op de buik van Mungundu zit een pakje met magische stoffen, dat hem extra kracht geeft. Er ligt ook zo'n pak op zijn hoofd. Het is beschermd door varkenstanden.

BESCHERM ME TEGEN ONHEIL

Magische figuur van de Songye uit Congo - collectie KMMA Tervuren; foto R. Asselberghs, KMMA Tervuren ©

Afrikaans beeldhouwwerk is meestal van hout. Maar soms worden er ook andere materialen gebruikt. In dit magische beeld van de Songye werden hout, kaurischelpen, veren, kralen, metaal, leder, touw en hoorn verwerkt. Deze materialen dienden niet als versiering. Ze moesten het beeld meer kracht geven. Hoorn, tanden, veren en klauwen waren erg in trek, omdat de Afrikanen geloofden dat ze zeer veel energie bezaten. Ze kunnen namelijk door de huid heen groeien. Ook magische stoffen zijn van de partij, opgeborgen in de hoorn. De kaurischelpen staan voor rijkdom. Ze werden lange

tijd gebruikt als betaalmiddel.

Dit beeld moest bescherming bieden, als iemand probeerde je te beheksen of ziekte maken. Het stuurde die boze krachten terug naar de afzender. Die kreeg dan een koekje van eigen deeg.

GEEF ME EEN KIND

Vrouw met kind, een beeld van de Luluwa uit Congo - collectie KMMA Tervuren; foto R. Asselberghs, KMMA Tervuren ©

Kinderen krijgen was erg belangrijk in Midden-Afrika, want vele handen maakten het werk licht. Maar er was nog een andere reden. De Luluwa geloofden in reïncarnatie (wedergeboorte). Ze dachten

dat hun overleden voorouders terugkeerden in het lichaam van een pasgeboren baby. Daarom kregen zwangere vrouwen een speciale behandeling. Vooral als ze al eens een baby hadden verloren door een miskraam of vlak na de geboorte. Dan werden ze behandeld door een waarzegger die ze moesten gehoorzamen. Ze mochten alleen pap eten van maniokwortels, en water drinken uit plassen of vijvers. En ze moesten aan de rand van het dorp gaan wonen in een omheinde hut. Daar werden ze ritueel gewassen met regenwater, en kregen ze een vruchtbaarheidsbeeldje. Het stelde meestal een moeder met haar kind voor. De vrouw bewaarde het in een mand naast haar bed.

Op de foto zie je hoe mooi zo'n vruchtbaarheidsbeeldje blinkt. Het werd iedere dag ingewreven met olie en rode aarde. Een deel van die smurrie drong diep in het hout. De rest werd weggeveegd.

Waarom zou een aanstaande moeder haar beeldje inwrijven met olie?

Zwangere vrouwen, in behandeling bij een waarzegger, kon je herkennen aan hun kapsel en aan hun kleding. Hun haar was voor de helft weggeschoren. Ze droegen een lendenschort en een lederen gordel. Aan die

gordel bengelden kralen,
bollen ivoor of kalebassen.

**Welke voorwerpen hingen
nog aan zo'n gordel? (Op dit
beeld zijn ze afgebeeld op de
lenschort.)**

Het lichaam van Luluwa-
vrouwen was versierd met
tatoeages. Geen figuurtjes
die je wel kunt zien maar
niet kunt voelen, maar
knobbeltjes en lijnen. Er
werden inkervingen gemaakt
in de huid, en in de wonden
werd dan wat stof gesmeerd.
Op die manier gingen de
wondjes ontsteken en kregen
ze knobbelige littekens. De
Luluwa-mannen vonden dat
prachtig. Ze hadden een
hekel aan een gave huid,
omdat die volgens hen zo
glibberig aanvoelde als een
vis. De tatoeages waren niet
alleen mooi, maar ook goed.
Het waren namelijk
symbolen.

**Wat betekent de dubbele,
golvende lijn op het
voorhoofd van de vrouw? En
de twee cirkels rond haar
navel (zie lijstje hiernaast)?**

De navel trekt niet alleen de
aandacht door de ronde
tatoeages, maar ook door
zijn opvallende vorm. Het is
een knobbel en geen putje.
Zo'n navel komt voor bij
mensen met een navelbreuk.
De beeldhouwer wil
benadrukken dat de moeder
zelf ook ooit een baby was,
en dat het kindje in haar
armen voorouders heeft. Eén
van hen staat klaar om zijn
lichaam binnen te glijpen.

MAGISCHE TEKENS

Chef van de Ndengese uit Congo -
collectie KMMA Tervuren; foto R.
Asselberghs, KMMA Tervuren ©

De lijnen en kleuren op
Afrikaans beeldhouwwerk
zijn niet zomaar versiering,
Ze hebben meestal een
betekenis, en geven dus kort
en bondig informatie.

Ook wij gebruiken tekens.

**Ken je de betekenis van deze
tekens?**

Volgende tekens werden in
Afrika gebruikt:

**Welke tekens herken je op
dit beeld?**

Dit beeld stelt een koning
voor. Dat zie je niet alleen
aan de tekens, maar ook aan
het vreemde hoofddekseel,
dat wijsheid en aanzien
symboliseert.

MAAK ME WIJS

Wanneer jongens volwassen
werden, kregen ze een
speciale opleiding, initiatie
genoemd, Ze moesten een
tijdje in een kamp buiten het
dorp wonen. Ze leerden er
alles wat je moest weten als
volwassene: jagen, dapper
zijn, het land bewerken,
dansen, zingen,
geschiedenis...

Aangezien de Afrikanen geen
schrift kenden, moesten ze
alle kennis mondeling
doorgeven. Ook de
geschiedenis van hun volk.
Maar ze kenden wel tekens.
Die konden ze gebruiken als
geheugensteuntjes.

Met de tekens die je daarnet hebt geleerd (en met een handvol andere) heeft de Educatieve Dienst van het Afrika-Museum een geschiedenis verzonnen. Ze is gebaseerd op bestaande verhalen van verschillende volkeren.

Lees het verhaal eens en dek het dan af. Slaag je erin om aan de hand van de tekens de geschiedenis na te vertellen?

Met dit teken duiden we onze danmoeder aan, want zij was de eerste die knopen kon leggen.

Ze brakte negen keer. Per keer ontstonden drie mensen van dezelfde soort. Zij zijn onze voorouders.

Ze kwamen bij een rivier.

Hun chef plantte een stok in de vorm van een vork in de rivier. Telkens wanneer hij erop klom, zat hij tussen hemel en aarde. Dan kon hij bescherming vragen aan onze voorouders.

Maar na een tijd vergat hij zijn voorouders te eren. Ze werden boos.

Ze zorgden ervoor dat zijn krachten wegvloeiden uit zijn slapen. Hij werd dom en gek.

Er kwam tegenspoed en droogte.

Maar na drie manen was er weer vruchtbaarheid. Er was voedsel in overvloed er werden veel kinderen geboren.

Zo ontstonden onze twee volkeren: de hogedissen en de schorpioenen.

AFRIKAANSE INVLOED OP ONZE KUNST

Pablo Picasso (1881-1973) kwam onder de indruk van de Afrikaanse maskers. Ze brachten hem op nieuwe ideeën.

Picasso, Les Demoiselles d'Avignon, 1907

Masker van de Pende uit Congo

Picasso zocht al lang naar een nieuwe manier om de mens af te beelden. Sinds de opkomst van de fotografie had het geen zin meer om natuurgetrouwe portretten te schilderen. De Afrikaanse maskers brachten hem op het idee om mensen hoekig en vervormd af te beelden.

Hij deed dit voor het eerst in 'De juffrouwen van Avignon'. Dit schilderij stelt vijf naakte vrouwen voor. De gezichten van enkele vrouwen doen je denken aan maskers uit Afrika, vind je niet? Zie je de sprekende gelijkenis tussen het masker dat hierboven is afgebeeld en één van de juffrouwen?

Met dit gezicht is duidelijk iets mis. Het rechteroog en -oor staan lager dan het linkeroog en -oor. De ene helft van het gezicht is wit, de andere helft zwart. En alsof dat nog niet genoeg is, staat de mond ook nog scheef en de neus krom. Er zitten gaatjes in het rechterooglid.

Dit masker bestond al voordat Picasso 'De juffrouwen van Avignon' schilderde. Was de Afrikaanse kunst dan 'moderner' of origineler dan de Westerse? Nee. Dit masker heeft niets met originaliteit te maken. De beeldhouwer wou gewoon iemand voorstellen die zwaar is toegetakeld. Zijn gezicht hangt aan één kant naar beneden, omdat de gezichtszenew aan die zijde verlamd is. De witte helft van het gezicht is het litteken van iemand die in het vuur is gevallen. De gaten in het zwarte ooglid zijn veroorzaakt door pokken.

Dit masker stelt dus een zieke voor. De Pende geloofden dat alle ziekten veroorzaakt werden door

hekserij. Als een tovenaar een onzichtbare pijl naar je afschoot, werd je ziek. Daarom hoorde bij dit masker een namaakbochel, waaruit een pijl stak.

ANTWOORDEN

☞ Ze bereidde zich op die manier voor op het moederschap. Moeders wrijven hun baby ook in met olie.

☞ (twee) kaurischelpen.

☞ Een dubbele, golvende lijn betekent vruchtbaarheid. Concentrische cirkels wijzen op het contact met de voorouders.